

Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Stichting Jaar van het Circus

Hooggeëerd publiek

Twée
eeuwen
circus in
Nederland

Het Jaar van het Circus is door het Nederlands Centrum voor Volkscultuur, de Vereniging Nederlandse Circus Ondernemingen en de Club van Circusvrienden Nederland uitgeroepen om te laten zien dat circus kunst, cultuur, erfgoed en vermaak is.

www.volkscultuur.nl | www.jaarvanhetcircus.nl | ncv@volkscultuur.nl

Foto's: Koninklijke Bibliotheek, Ron Mikkenie, Arie Oudenes, Jan Stads, Henry Krul, Joke Schots, Piet-Hein Out, Piet de Boer, Ineke Strouken en Nederlands Centrum voor Volkscultuur.

Circus in Nederland is ruim tweehonderd jaar oud.

De geschiedenis van het circus

Het circus zoals wij dat kennen ontstond in 1770. De Engelse legerofficier Philip Astley trad toen voor het publiek op met paardenshows. Astley haalde allerlei acrobatische toeren uit met zijn paarden. Hij ontdekte dat trucs op een paard gemakkelijker zijn uit te voeren als je het dier rond laat lopen.

Daarom trad hij op in ronde pistes. Het woord circus betekent oorspronkelijk dan ook cirkel.

Het nieuwe aan de voorstellingen van Astley was dat hij ook andere nummers opnam in het programma. Het ging hierbij om clowns en koorddansers. In Nederland verscheen het eerste circus aan het einde van de achttiende eeuw, ruim tweehonderd jaar geleden. Het was de bejaarde koorddanser Pieter Magito die het circusvermaak naar ons land bracht. Deze Magito kon onder meer koorddansen op klompen en schaatsen.

Het circusgebouw van Philip Astley in 1808.

Circus komt van het woord 'cirkel'. De cirkel van de piste waar de circusartiesten optreden.

Gravure van Pieter Magito, de koorddanser die in 1796 de eerste circusvoorstelling in Nederland gaf. Hij danste met Friese doorlopers en klompen op het slappe koord.

Clowns traden tussen de serieuze circusacts op.

Draadlopen gebeurde vaak buiten. De artiest liep tegen de draad omhoog, terwijl helpers het koord strak trokken.

Er zijn twee soorten koorddansen: op het strakke en op het slappe koord. Het slappe koord is een nummer waarbij de artiest jongleert of danst op het koord. Vandaar de naam koorddansen.

Koorddansers

Evenwichtskunstenares jongleert op het slappe koord.

Koorddansen wordt vaak gecombineerd met acrobatiek.

Acrobaten op een fiets balanceren op een strak ijzeren koord.

In de negentiende eeuw werd er voor het eerst ijzerdraad gebruikt voor de koorden. Het was voor de artiest voortaan gemakkelijker om zijn evenwicht te bewaren. De voorstellingen werden vanaf die tijd ingewikkelder. Zo gebruikten koorddansers stoelen, ballen en ringen bij hun optredens.

In Nederland waren koorddansen en acrobatiek de basis van een circusprogramma. In Engeland en Frankrijk lag het accent op de paardenummers.

Paarden

Paarden speelden een grote rol in het programma van de eerste circussen. Er waren verschillende nummers voor paarden. Zo haalden acrobaten allerlei stunts uit op de ruggen van de dieren. Een ander paardennummer was de dressuur, waarbij paarden allerlei figuren maakten.

Bij het hogeschoolrijden 'dansen' de paarden in de piste.

In het moderne circus worden nog steeds acrobatische nummers met paarden opgevoerd. Het dresser van deze dieren komt minder voor, want het is erg moeilijk om een goed nummer in te studeren. Bovendien vinden de toeschouwers dressuurnummers met andere dieren, zoals olifanten, spannender.

Al rijdend op een paard over hindernissen springen, is een heel oud circusnummer.

Een bijzondere vorm van paarden-dressuur: het 'geleerde' paard. De paarden konden bijvoorbeeld rekenen, ja en nee schudden of voorwerpen naar de dresseur brengen.

Bij de vrijheidsdressuur draaien, lopen en steigeren de paarden op aanwijzingen van de dresseur.

Exotische dieren

Leeuwen, tijgers en luipaarden treden sinds de negentiende eeuw in circussen op.

In de negentiende eeuw verschenen de eerste exotische dieren in het circus. Het ging om leeuwen en tijgers, maar ook om andere roofdieren zoals panthers, luipaarden en beren.

Aanvankelijk wilde men in de nummers vooral de wildheid van de dieren tonen. Later ging het meer om te laten zien dat de dierentemmer en de dieren elkaar vertrouwden.

Leeuwennummers waren vroeger vooral bedoeld om de wildheid van de dieren te tonen.

Door de introductie van de kooi in de piste konden meerdere dieren tegelijk optreden

Tegenwoordig speelt het vertrouwen tussen mens en dier een grote rol.

Olifanten leren trucs door ze te belonen voor een goede prestatie.

Olifanten werden vrij laat in het circusprogramma opgenomen, waarschijnlijk omdat deze dieren erg duur zijn. Vroeger werden olifanten gestraft als ze de nummers niet goed leerden. Tegenwoordig gaat dat anders: de dieren worden beloond als ze de nummers goed uitvoeren.

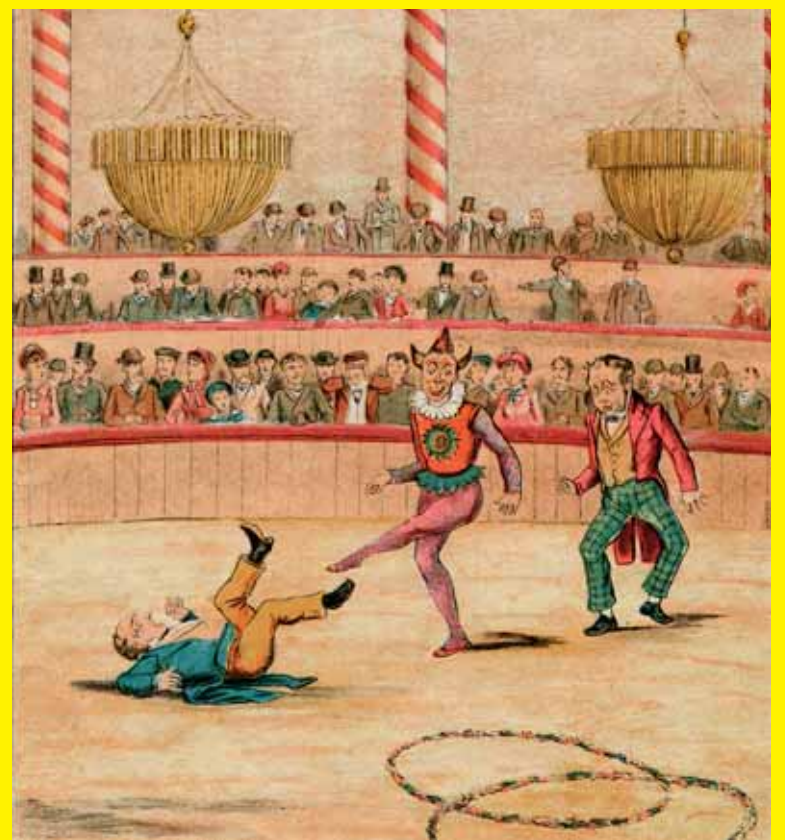

Na 1870 is steeds vaker één clown de aangever en de andere clowns zijn de klunzen en slachtoffers.

Clowns

Clowns vulden vaak de pauzes tussen de andere nummers. Ze traden op met geschminkte gezichten en kleurrijke kleding. Ook verschenen ze als duo, waarbij één van de twee een serieuze rol had, terwijl de ander zich dom gedroeg. Clowns treden ook in het tegenwoordige circus nog vaak op als duo of in een groep.

Clowns treden traditioneel op met geschminkte gezichten, kleurrijke kleding en een opvallende haardracht.

De witte clown of pierrot is vaak de verstandige clown met punthoedje, wit gezicht en veel glitters op een net pak.

Het bekende Nederlands clownsduo Milko en Frenky van Circus Herman Renz.

Circusmensen

Circusmensen willen hun acts altijd zelf voorbereiden. Daarom onderhouden clowns zelf hun kleurige kleding, controleren acrobaten zelf de touwen en geven dierentemmers de dieren zelf te eten.

Clown Joop Teuteberg maakt zich klaar voor een optreden.

Als er niet opgetreden wordt, maakt een 'clown' zich nuttig door de entree te vegen.

Circuskinderen krijgen les op de rijdende school.

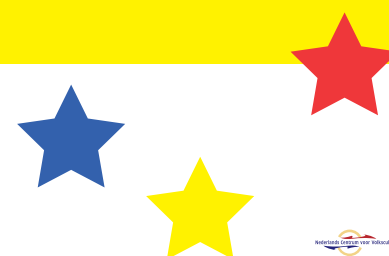
Circusmensen zijn steeds onderweg. Ze slapen in woonwagens of caravans. Deze zijn tegenwoordig modern uitgerust, zodat de bewoners zich er goed thuis voelen. Ook de kinderen van de circusartiesten reizen mee en krijgen les op een rijdende school.

Circusmensen hebben een reizend beroep. Met woonwagens trekken ze met het circus mee. Tegenwoordig zijn deze salonwagens van alle gemakken voorzien.

Bij het opbouwen van de tent moet vaak iedereen meehelpen.

Jeugdcircussen zoeken aansluiting bij het 'nieuwe circus' met moderne vormgeving, kleding en verhalende voorstellingen.

'Nieuw circus', zoals het Waalse Arsenic gebruikt theater-technieken en een verhaallijn in zijn circusvoorstelling.

Circus nu

Tegenwoordig zijn er ongeveer zestien reizende circussen in Nederland. Deze treden zowel op in ons land als in het buitenland. Hiernaast zijn er twaalf wintercircussen die rond Kerstmis voorstellingen geven in hallen, theaters of tenten.

Nederland gaat massaal naar het winter-circus rond Kerstmis en Oud en Nieuw.

In het traditionele circus treden artiesten na elkaar op en praat de spreekstalmeester de nummers aan elkaar. Bij het 'nieuwe circus' kent het programma een eigen sprookjes-achtig verhaal, waardoor er een speciale sfeer ontstaat.

Dit soort circussen geeft voorstellingen zonder dieren, een belangrijk verschil met het klassieke circus.

In Nederland zijn ook tientallen jeugdcircussen, waar kinderen circusacts als jongleren en acrobatiek leren. Want het is erg leuk om als een echte circusartiest op te treden. Sommige circus-artiesten beginnen hier hun opleiding tot circusster.

Nederland kent tientallen jeugdcircussen die vaak professionele voorstellingen geven.

Begrippenlijst

Acrobaat

Artiest die trucs doet in het circus.
Deze artiest treedt bijvoorbeeld op met ballen en kegels, paarden of zweeft door de lucht aan een trapeze.

Circus

Voorstellingen met artiesten en vaak ook dieren in een tent of theatergebouw.

Clown

Artiest met vaak te grote kleding en een rode neus die het publiek aan het lachen maakt.

Dressuur

Bij een dressuurnummer lopen paarden, olifanten, honden of andere dieren sierlijke figuren in de piste. De dresseur geeft met tekens aan of ze moeten draaien, keren of steigeren.

Jeugdcircus

Circus waar kinderen de artiesten zijn. Iedereen kan lid worden van een jeugdcircus en leren jongleren of rijden op een eenwieler.

Koorddanser

Artiest die loopt, springt en danst op een koord of staaldraad.

Piste

Ronde plek midden in de circustent waar de optredens plaatsvinden.

Spreekstalmeester

Man of vrouw in een net pak met hoge hoed die de artiesten aankondigt.

